

פרויקט "תחזית קיימות לישראל 2030" החל באוקטובר 2010 כמיזם משותף של המשרד להגנת הסביבה והמרכז למדיניות סביבתית במכון ירושלים לחקר ישראל, וצפוי להסתיים במאי-יוני 2012. תחזית קיימות לישראל 2030 שמה לה למטרה להציג חזון קיימות לשנת 2030 שאליו ישראל צריכה לשאוף. זאת על מנת לאפשר למקבלי ההחלטות בישראל להבין את המגמות הקיימות, לאתר את הפערים להגשמת החזון, ולהצביע על הנתונים בהם עליהם לצעוד על מנת להגשימו.

תסריט עסקים כרגיל

מנחה הסדנאות לפיתוח תסריטים: פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים

משתתפי הסדנאות לפיתוח תסריטים:

פרופ' שלמה חסון, פרופ' ערן פייטלסון, פרופ' אוריאל ספריאל, ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס, ד"ר ליה אטינגר, ד"ר משה ינאי, עמית יגור קרול, ולרי ברכיה, גלית כהן, גלית חזן, אורי גונן, רותם שמאי

מחברי התסריט: פרופ' שלמה חסון, ולרי ברכיה, גלית כהן, רותם שמאי

הדברים הנאמרים הם על דעת מחברי התסריט בלבד.

תסריט "עסקים כרגיל" (המשך מגמות קיימות): דומיננטיות של

השוק

בתסריט של עסקים כרגיל יימשך הגידול באוכלוסייה וכך גם הגידול ברמת ההכנסה ובצריכה. אוכלוסיית ישראל עתידה לגדול בארבעים אחוז מ-7.7 מיליון נפש בשנת 2011 ל-10.5 מיליון נפש בשנת 2030. התוצר הלאומי המקומי יעלה במידה ניכרת בעשרים השנים הבאות ויגיע בשנת 2030 ל-32,000 דולר (במחירי 2005). אולם אי-השוויון יימשך ואף יעמיק. מדד גייני המודד את התחלקות ההכנסות יגדל בכ-24 אחוז בין שנת 2010 לשנת 2030 ויגיע לרמה של 0.482. המאיון העליון הוא זה שיגרוף את רוב ההכנסות. התמ"ג לנפש החזוי בשנת 2030 דומה לזה של מדינות כמו איטליה, ספרד צרפת ויפן היום. ואולם, חשוב לציין שהפערים החברתיים במדינות אלה מצומצמים ביחס לאלו של ישראל (מדדים): תמ"ג לנפש ומקדם גייני ומדד הכנסה פנוייה לנפש, 2011; לביא, 2011).¹

הריכוזיות במשק תימשך ותתבטא בשליטה של מספר מצומצם של משפחות בשוק ההון ובנכסים ריאליים. מעמד הביניים ימשיך להישחק והדבר יתבטא בירידת כוח הקנייה, בקושי להשיג דיור ולשפר את איכות החיים. הבעיה תורגש במיוחד בקרב הדור הצעיר מקרב מעמד הביניים. התסיסה בקרב קבוצה זו תתגבר, אם כי ללא תוצאות משמעותיות בתחום המשק והסביבה.

כרבע מכלל האוכלוסייה בשנת 2030 יהיה ערבי, וכעשירית מהאוכלוסייה תהיה חרדית. קבוצות אלה יתאפיינו, כמו בעשור הראשון של המאה העשרים, בשיעור השתתפות נמוך של נשים ערביות וגברים חרדים בכוח העבודה. אולם במרוצת שני העשורים שבין 2010 ל-2030 תתחיל להסתמן יציאה לעבודה בקרב קבוצות מסוימות של מגורים אלה. העלייה ברמת ההכנסה בקרב בני קבוצות אלה תתווסף לעלייה הכללית בצריכה. עלייה זו תתבטא בין היתר בביקוש גובר לכלי רכב פרטיים, בדרישה לשיפור תנאי הדיור במבנים כגון, על ידי תוספת מזגנים בבתי המגורים. כתוצאה מכך, תחול עלייה משמעותית בצריכה של אנרגיה, מים, וכן בייצור פסולת. זיהום האוויר לנפש וליחידת תמ"ג יצטמצם בשל שימוש גובר בגז טבעי, הפחתה בדלקים מזהמים ובשל אימוץ אמצעים שונים להפחתת הזיהום מכלי רכב. אולם זיהום האוויר המצרפי יגדל בשל הגידול באוכלוסייה, במיוחד יורגש הדבר בגוש דן ובמרכז הערים (מדדים: פליטת תחמוצות חנקן, 2011).²

בעקבות גידול האוכלוסייה והעלייה ברמת החיים יתרחבו במידה ניכרת השטחים העירוניים והשטח המבונה במרכז הארץ. במקביל תעלה רמת המינוע והנסועה, ותחול עלייה בצריכת האנרגיה שחלקה הגדול יסופק משדות גז מקומיים. בתוך פרק זמן קצר כמעט יוכפל מספר

¹ עמיר אידלמן ויעל יבין, מדדים לפיתוח בר קיימא, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011; דורון לביא ותומר אש, פארטו הנדסה בע"מ, חוות דעת בנושא: סחר וכלכלה, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.
² עמיר אידלמן ויעל יבין, מדדים לפיתוח בר קיימא, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

כלי הרכב במדינה. בשנת 2025 ינוע מספר כלי הרכב בין 3.5 ל-3.9 מיליון (לעומת 2.1 מיליון בשנת 2005) ושיעור כלי הרכב לאלף איש יהיה 400 (לעומת 300 בשנת 2005). עלייה זו תביא לצריכה מוגברת של אנרגיה, להגברת הגודש ולפליטה גוברת של מזהמים (משרד ראש הממשלה ומשרד התחבורה והבטיחות בדרכים, 2010).

בשנת 2030 יסופקו קרוב לשבעים אחוז מתצרוכת האנרגיה של מדינת ישראל מגז טבעי שיופק בשדות הגז בישראל והיתר מפחם ומאנרגיה נקייה (מור וסרוסי, 2011).³ המחסור במים יפתר בעקבות התפלה. עד שנת 2020 ההתפלה תוכפל ובשנת 2050 אף תספק את רוב תצרוכת המים של ישראל (טל, 2011).⁴ בכך יהיה משום פיצוי על התמעטות המשקעים באזור ועל המלחת הבארות באקוויפר מישור החוף. אולם במקביל יתעוררו בעיות חדשות שעיקרן מעבר משק המים מתלות בגורמים טבעיים לתלות בשריפת דלקים (גז טבעי) ותפיסת שטחים יקרי ערך לאורך חופי ישראל. בעקבות זאת יגדל זיהום האוויר ופליטת גזי החממה. וכך אף שישאל תצליח להקטין את התלות בייבוא אנרגיה מבחוץ, להתמודד עם המחסור במים ולהעביר שורה של חוקים מתקדמים בתחום הסביבה, הבעיות הסביבתיות לא רק שלא יפחתו אלא אף יתעצמו.

המנגנונים

בתסריט עסקים כרגיל, המשתרע על התקופה שעד 2030, ימשיכו מנגנון השוק והמנגנון הפוליטי התומך בו להיות הגורמים העיקריים המעצבים את הסביבה.

המנגנון הפוליטי

השיקולים העיקריים של המנגנון הפוליטי יהיו הבטחת הביטחון של ישראל לנוכח הסכסוך המתמשך והבטחת הצמיחה הכלכלית. הנושאים הגיאופוליטיים, איראן, הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ימשיכו לדחוק את הטיפול בענייני סביבה. כתוצאה מכך בתקצוב ובפיתוח תינתן עדיפות לנושאים ביטחוניים. האידיאולוגיה הניאו-ליברלית המקנה עליונות לכוחות השוק תמשיך לשלוט בכיפה. אידיאולוגיה זו המעלה את ערכי השוק מעל ערכים אחרים, תגרוור מדיניות של אי-התערבות ואי-יצירת תקדימים לבלימת השוק. המשק הישראלי ימשיך להיות מורכב מקרטלים, מונופולים ושחקנים שנוהרים מכניסה איש לתחום רעהו. הממשלה לא תפעיל רגולציה למיתון הריכוזיות בשוק לפירוק פירמידות השליטה ולהגברת התחרותיות. התביעה לרגולציה תובענית לשם הגברת התחרותיות והשגשוג הכלכלי תבוא מקרב חוגים בשוליים אלה יבקשו להנהיג תקנות ממשלתיות שיקדמו תחרות, יעודדו את הביקוש המקומי וישדרגו אותו. הם גם יבקשו תקנים מחמירים בכל הקשור לביצועי מוצרים, בטיחותם,

³ עמית מור ושמעון סרוסי, חברת אקואנרג'י בע"מ. חוות דעת מומחים בנושא: משק האנרגיה, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.

⁴ שמעון טל, חוות דעת מומחים בנושא: משק המים, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

איכות הסביבה, הרמה הטכנולוגית והתחשבות בחברה. אולם רוב תביעות אלה יידחו בשם האידיאולוגיה של פעילות שוק חופשי ללא התערבות. הממשלה גם לא תתמודד עם כשלי שוק בייצור מוצרים ושירותים ציבוריים ובכלל זה דויר, סביבה בריאה ומערכת בריאות יעילה ואפקטיבית יותר.

עיקר המאמץ יופנה לריסון תקציבי, ייצוב מחירים ומאבק באינפלציה, הפרטה ועידוד מיזוגים על מנת לייצר "אלופים לאומיים" היכולים להתחרות במערכת הגלובלית. אידיאולוגיה זו תטען כי פעילות השוק והמשך הצמיחה יחלחלו בסופו של דבר לכל שכבות החברה ויביאו בסופו של דבר לשיפור ברווחת האדם. מתן עדיפות לנושאים ביטחוניים והאמונה בעליונות השוק יגרמו לממשלה להקנות עדיפות לנושאים הקשורים בחדשנות כמו: ביטכנולוגיה, היי-טק, מו"פ רפואי וחקלאי. אולם הממשלה לא תגבש מדיניות כוללת לנושא הקיימות, ולא תתווה אסטרטגיה להתמודדות עם הדלדלות משאבי הסביבה. הגידול הרב באוכלוסייה, הגידול בצריכת משאבים, ובכלל זה משאב הקרקע, והמקום הנמוך של הסביבה בסדר העדיפויות הלאומי עתידים להעצים את הבעיות הסביבתיות, לחדד את הבעיות החברתיות ואף לפגוע בצמיחה. מה שעלול להעצים את הקשר בין הנושאים הביטחוניים לבין הצמיחה הכלכלית הוא התגברות הלחץ על ישראל מצד מדינות העולם. הדבר עשוי לצמצם את חופש התמרון הכלכלי של ישראל ולהגדיל את ההוצאה הביטחונית. במקרה הקיצוני של סנקציות וחרם עשויה המערכת לעבור **מתסריט עסקים כרגיל לתסריט של מדינת מבצר** בגרסאות שונות.

המנגנון הבירוקרטי-מוסדי

המצב לא יהיה טוב יותר בתחום התכנון המרחבי וההיערכות הסביבתית. והשפעתם של אלה תהיה שולית. הסיבה לכך תהיה העדר מדיניות ואסטרטגיה אינטגרטיבית המחברת בין משרדי הממשלה השונים. כתוצאה מכך הפעילות התכנונית והסביבתית של המנגנון הבירוקרטי-מוסדי תהיה מקוטעת, מגיבה ומתגוננת. עיקר הפעילות יתמקד בהקטנת זיהום האוויר, וצמצום צריכת מים וקרקע. פעילות זו עתידה להסתייע במידת מה על ידי המעבר ממשק המתמקד בייצור למשק המתמקד בשירותים. בעקבות זאת, עתידה להצטמצם טביעת הרגל האקולוגית של המפעלים בתוך המדינה ולנדוד אל מחוצה לה.

המערכת הבירוקרטית מוסדית תעודד מפעלים קטנים ובינוניים המייצרים עבור השוק המקומי לאמץ אחריות תאגידית. בעקבות פעילות זו תירשם ירידה בהיקף הזיהום ליחידת תמ"ג, אולם באופן מצרפי הזיהום ובעיקר הזיהום בערים יגדל. בתחום הפיקוח והבקרה עתיד להיות מחסור באמצעים ובכוח אדם, ולכן יהיה קושי במעקב אחר הדיווח של פירמות בנוגע להשפעת פעילותן על הסביבה. הכלל האומר כי "אנו מעצבים את מה שאנו מודדים" מותיר את המדווח על המדידה, קרי הפירמה, בעמדת יתרון בעיצוב הסביבה. אחת הבעיות המרכזיות בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים ואחת תהיה מי ימדוד את המודדים

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

(המונחים על ידי הפירמה). גם בנושאים המרכזיים הקשורים בסיכונים סביבתיים ההצלחה תהיה זעומה בשל המיקום הנמוך של נושא הסביבה בסדר היום הפוליטי הממשלתי.

המנגנון החברתי

המנגנון החברתי אינו עתיד לספק עורף חזק למערכת הבירוקרטית-המוסדית ולהפך. עיקר מעייניה של הפעילות האזרחית יהיה נתון לנושאים מקומיים ובעיקר לנושאי בריאות, שווי הנכסים ואיכות החיים המקומית. הם יגיבו לנושאים נקודתיים, ולא ישכילו לפתח ראייה סביבתית כוללת ולקדם אסטרטגיה כוללת. תירשם עלייה בפעילות התושבים בסביבתם, תגבר המשפטיזציה בתחום הסביבה וירשמו תגובות רבות ומפוצלות בנושאים נקודתיים. הארגונים הסביבתיים יתעלו מעל הנושאים המקומיים ויפעלו ברמה האזורית ואף הארצית, ויתחרו ביניהם על גיוס משאבים, על יצירת סדר היום, ועל השפעה. שיתוף התושבים עתיד להיתפס במסגרת זו כמנוף נוסף להאדרת כוחם של הארגונים. במצב זה שבו אין איחוד ותיאום בין הארגונים עתידה להתחולל תחרות עזה על מקורות מימון מצומצמים, וחלק גדול מהאנרגיה הארגונית יוקדש למאבקים על הגמוניה ושליטה.

מנגנון השוק

תהליכי הגלובליזציה, ובמיוחד נדידת מרכז הכובד הכלכלי לדרום-מזרח אסיה והגדלת הייבוא והייצוא של ישראל לאזור זה, עתידים להעצים את כוחו של מנגנון השוק. הכפלת הפעילות הכלכלית בתקופה שעד 2030 תעודד את הצמיחה במשק ותביא לעלייה ברמת ההכנסה, אולם התחלקות ההכנסות תהיה מוטה כלפי בעלי ההכנסה הגבוהה והפערים הכלכליים והחברתיים עתידים להחריף. ההשתלבות של המשק הישראלי בשוק הגלובלי תוביל את העסקים לעמוד בדרישות הסביבתיות של השווקים בחו"ל בלי כל קשר לרגולציה הישראלית המקומית. עמידתן של חברות ישראליות בדרישות הסביבתיות תהיה על פי שרשרת האספקה לארצות אחרות. בעקבות זאת, הרגולציה בישראל תהיה רלוונטית אך ורק לחברות קטנות ובינוניות המספקות מוצרים לשוק המקומי.

אחד המאפיינים המרכזיים של השוק יהיה מעבר מייצור מוצרים לייצור שירותים. מגמה זו תואץ בעקבות העברת הייצור לחו"ל. בעקבות זאת יפחתו העומסים על הסביבה. מחד, ישראל תוכל לרכוש מוצרים במקום לייצר אותם ולכן תוכל לצמצם את ניצול המשאבים הסביבתיים בתחומה ולהפחית מפגעים אקולוגיים. מאידך, ההשתלבות במערכת הגלובלית תיצור תלות גבוהה ביותר בסחר בין-לאומי. פירוש הדבר, כי ישראל תהיה תלויה במגוון מוקדי ייצוא ומגוון מקורות ייבוא על מנת לקיים את תושביה. הדבר יחשוף אותה לסיכונים גבוהים בתחום האספקה במקרה של משבר כלכלי עולמי, או במקרה שישראל תמצא עצמה מבודדת מבחינה פוליטית.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

ההתמודדות של עסקים בישראל עם הנושאים הסביבתיים לא תהיה אחידה. יהיו מפעלים שיסתפקו בציות לכללים הקיימים, ובאימוץ פתרונות שכבר הוכיחו את עצמם במקום אחר (Best Available Technology - BAT). מצד שני, יהיו מפעלים שיתקדמו מעבר לכללים הקיימים, לא יסתפקו באימוץ הפתרונות הקיימים, ויפעלו לפיתוח חידושים נוספים מעבר לקיים. כתוצאה מכך יתפצל המגזר העסקי בין פירמות המסתפקות בקיים לבין פירמות הפורצות את הקיים. להבדלים אלה תהיה השפעה חשובה על יכולת התחרות בשווקים הבינלאומיים. הפירמות העתידות להצליח ביותר בתחרות הן אלה שיאמצו רמת חדשנות גבוהה, ישתדרגו ויוכלו להגדיל את כוח המשיכה שלהן על ידי עמידה בקריטריונים הסביבתיים הגבוהים ביותר. מגמה זו תועצם על ידי המגמה הכלל-עולמית שבה. למרות ההשקעה במו"פ, קיימים בישראל בלמים ברגולציה הסביבתית העלולים למנוע השתדרגות של עסקים. כתוצאה מכך המשק הישראלי עלול לאבד את מקומו כמוביל חדשנות ולהימצא בנסיגה כלכלית בשנת 2030. נסיגה זו תועמק על ידי המשך הירידה בהישגים בחינוך. בעקבות זאת, תחול ירידה במספר הפטנטים, במספר חברות ההזנק ובהכנסה מתחום ההיי-טק, ומקומה של ישראל ייתפס על ידי מדינות אחרות.

הזגם המרחבי-סביבתי

הפעילות של מנגנונים אלה עתידה ליצור דגם מרחבי המתאפיין בפגיעה בהתפרסות בלתי מרוסנת על פני המרחב תוך כדי גידול בגודש, זיהום וצפיפות, בהיווצרות עיר מדינה, בפגיעה באקוסיסטמות, ובאי-שוויון חברתי-סביבתי.

התפרסות בלתי מרוסנת על פני המרחב: גודש, זיהום וצפיפות

הצמיחה הכלכלית תמשיך להתפרס באופן בלתי-שוויוני בין מגזרי האוכלוסייה ובין חלקי הארץ השונים. הצמיחה הדיפרנציאלית תתבטא בראש ובראשונה בדגמי הצריכה. באזורי מרכז הארץ המבוססים עתיד להירשם הגידול הגדול ביותר של האוכלוסייה ועמו גידול בצפיפות, בבנייה ובהתפרסות בלתי מרוסנת על פני המרחב. תוצר הלוואי של התפתחות זו תהיה עלייה ברמת המינוע והגברת הנסועה וההישענות הגוברת על רכב פרטי. אף שיחול צמצום במקדמי הפליטה מידת זיהום האוויר בערים תגדל. זאת ועוד הריכוז הגובר של האוכלוסייה במרכז הארץ יעצים את הסיכונים הסביבתיים הנובעים ממיקום חומרים מסוכנים בקרבת הערים.

היווצרות עיר-מדינה

אחת הסיבות העיקריות לצמיחה המהירה של אזורי מרכז הארץ היא הנטייה לריכוז של כל הפעילות הכלכלית. תהליכי הגלובליזציה המתמקדים במרכז ימשיכו למשוך את האוכלוסייה

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

מהשוליים לעבר מרכז הארץ. התוצאה תהיה מאזני הגירה שליליים באזורי השוליים ומאזן הגירה חיובי באזור המרכז. לא כל אלה המהגרים מהשוליים למרכז יצליחו להשתלב בצמיחה הכלכלית. חלק יצליח ואילו חלק אחר ימצא מקלט בשכונות העוני שבמרכז. הנגב והגליל ימשיכו להיות אזורי פריפריה, שמשובצים פה ושם באיים של צמיחה טכנולוגית או איים של פיתוח חקלאי המכוון ברובו לשוק העולמי. תהליכי ההתפלה והשימוש בקולחין יאפשרו הפניית מים לנגב ותמיכה בפיתוח החקלאות.

התוצאה תהיה דגם של עיר-מדינה. בניגוד להמלצות של מתכננים ואנשי סביבה המערכת הארצית והרשויות המקומית לא יאמצו את התפיסה של ערים קומפקטיות המקדמות התחדשות עירונית בקנה מידה רחב. במקום זאת, הערים הגדולות במרכז הארץ עתידות לזחול בהתמדה לעבר המרחבים הפתוחים העוטפים אותן. התוצאה תהיה רצף אורבני המשתרע בין חדרה לאשקלון ובין תל אביב למודיעין וקריית גת. התשתיות עתידות לזחול גם הן באופן בלתי מסודר ובלתי מתואם לעבר השטחים הפתוחים. לכל אחד ממתקני וקווי התשתית יהיו מרחבי הפרדה משלו. כתוצאה מכך לא ניתן יהיה לעשות כל שימוש בשטחים הפתוחים המצויים במרחבי הפרדה וההגבלה (סתו, 2011).⁵ התנהגות זו תיצור מגבלות קשות על דרך איתור מקומות למתקני תשתית בעתיד ובכלל זה תחנות כוח, קווי מתח ודרכים.

אבדן מערכות אקולוגיות והגדלת התלות באספקה חיצונית

הזחילה העירונית המתמשכת והשעבוד של מרחבים פתוחים לקווי תשתית ומתקנים שונים יגרמו לאבדן מערכות אקולוגיות. חלק מהאובדן יהיה בשל אבדן שטח, וחלק בשל קיטוע, זיהום ובשל השינויים הנובעים מההתחממות הגלובלית. מערכות אלה נותנות שירותי אספקה מקומיים וכן שירותי תרבות ובקרה. הפגיעה בהם תגדיל את התלות באספקה חיצונית ותגדיל את החשיפה לסיכונים בהעדר מערכות הגנה טבעיות. בעוד שלחלק מהשירותים ניתן למצוא תחליף על ידי ייבוא מחו"ל, חלק מהמערכות אינו ניתן להחלפה למשל שירותי בקרה ושירותי בריאות שאינם ניתנים לרכישה מחו"ל. הסיכונים עתידיים בשל הפגיעה בשירותי בקרה עתידיים להתברר במקרה קיצוניים של שריפות ושיטפונות (ספריאל, 2011).⁶

קיטוב מרחבי

במבט על, תיראה עיר-המדינה של ישראל בשנת 2030 כמרחב רצוף של פרברים ו"מבצרים" כשפה ושם מצויים שטחים פתוחים המהווים מרחבי הפרדה והגבלה. האוכלוסיות העשירות של עיר-המדינה יתגוררו בפרברים או באזורים מתחדשים במרכזי הערים. האוכלוסיות

⁵ דן סתו, חוות דעת מומחים בנושא: קרקע ומרחב, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.

⁶ אוריאל ספריאל, חוות דעת מומחים בנושא: מערכות אקולוגיות ושירותיהן, פרויקט תחזית קיימות לישראל 2030, 2011.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

העניות יידחקו לשוליים או יתגוררו בשכונות מוזנחות בחלקים הפנימיים של הערים. ריכוז ההזדמנויות הכלכליות והשירותים במרכז לצד ההישענות על רכב פרטי ימנעו נגישות שוויונית להזדמנויות תעסוקה ושירותים. במגזר הערבי תגבר המצוקה בשל אי הפשרת שוק המקרקעין המקומי ובשל חוסר התאמה בין התשתיות לצרכי האוכלוסייה. האוכלוסייה החרדית תתגורר בחלקה בגטאות הוותיקים שבערים הוותיקות ובחלקה בערים חדשות שבשולי המדינה. הנגישות שלה להזדמנויות של תעסוקה ושירותים במרכז הארץ תהיה על כן מוגבלת. זהו מצב המתאפיין בקיטוב ופיצול, ניכור, וחוסר ביטחון. במצב זה קשה מאוד לקדם פתרונות של תחבורה ציבורית המקשרת בין חלקי העיר-מדינה. התנועה תתנהל ברובה ברכב פרטי, ורק מרכזי הערים ישורתו ביעילות על ידי תחבורה ציבורית.

אי שוויון חברתי-סביבתי

הרשויות המקומיות החזקות ייזמו תהליכים של התחדשות עירונית המושתתים על "רנסנס עירוני" וסביבתיות ירוקה. בהתאם לכך הן יפעלו לשימור המרחב הפתוח, ולהתחדשות עירונית שתמשוך קבוצות אוכלוסייה חזקות ועסקים. בשטחי השיפוט של הרשויות החזקות יוקמו פארקים רבים, ייסללו שבילי אופניים, והיישובים יזכו לציון גבוה בתחום הסביבה. קבוצות של בני המעמד הבינוני שיובילו תהליכים אלה יזכו להערכה רבה. אחת התוצאות המרתקות בערים אלה תהיה סימביוזה מרחיקת לכת בין המגזר העסקי למגזר ההתנדבותי העוסק בסביבה. הצד השני של המטבע, יהיה עלייה דרמטית במחירי הקרקע ודחיקת העניים החוצה. האחרונים לא יגלו עניין רב בסביבה ועיקר מעייניהם יהיו נתונים לבעיות של דיור ותעסוקה. השמירה על הסביבה ברשויות המקומיות החזקות תמשיך להזין את הפיתוח הכלכלי, מכיוון שסביבה ירוקה ומטופחת ומגוון של הזדמנויות תרבותיות יהיו תנאי הכרחי למשיכת השקעות וקבוצות של אוכלוסייה חזקה. נושאים שהיו בעבר על סדר היום, כמו צדק חברתי וחלוקה מחדש של משאבים, לא יעלו על סדר היום והעניים יידחקו החוצה.

מול הברק והזוהר של היישובים המבוססים והירוקים במרכז הארץ יעמדו היישובים העניים שבשולי המדינה. ביישובים אלה יתקשו הרשויות המקומיות לשפר את הסביבה ולפתח תרבות עירונית מושכת. האוכלוסייה הענייה שתגיע ליישובים אלה בשל מחירי הדיור הזולים, תורכב מחרדים שמשקלם בכלל האוכלוסייה עתיד להגיע ל-10 אחוז, מערבים שמשקלם עתיד להגיע ל-25 אחוז, ומאחרים שלא רכשו השכלה וכישורים. הריכוז של אוכלוסייה ענייה בערים אלה עתיד להרתיע יזמים, השקעות וקבוצות אוכלוסייה חזקות. לרשויות מקומיות אלה לא יהיו די משאבים על מנת להשקיע בטיפול הסביבה ועיקר מעייניהן יהיו נתונים לקיום, כלומר לאספקת שירותים בסיסיים. רשויות אלה יהיו על כן תלויות מאוד בסיוע ממשלתי, בעוד שהרשויות החזקות יסתמכו בעיקר על כוחות השוק.

בין היישובים המבוססים והמטופחים לבין היישובים החלשים והבלתי-מטופחים תהיה שכבת אמצע. היישובים בשכבה זו ישכילו לשמר מרחבים פתוחים. אולם המבט יופנה מטבע

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

הדברים לקצות הקשת החברתית ובמיוחד לקשר המעמיק בין אי-שוויון חברתי-כלכלי לבין אי-שוויון סביבתי. התסיסה החברתית עתידה להתעצם, בעיקר בקרב תושבי עיירות הפיתוח, הערבים והאוכלוסייה הבדווית שבשולי הארץ. אולם הקבוצות החברתיות המוחות שבשוליים לא יזכו לתשומת לב רבה. מי שיצליח להתברג לתהליכי קבלת ההחלטות הן קבוצות המעמד הגבוה והמעמד הבינוני שעיקר מעייניהן יהיו נתונים לתחום הדיור והסביבה. ההתעלמות מהתסיסה החברתית עתידה להעצים את המחאה והכעס. התחושה בשוליים תהיה של חוסר צדק חברתי וסביבתי והיעדר כבוד. ייתכן שהתביעה לכבוד תבוא לפני צדק. ישראל תעמוד על סף התפרצות חברתית קשה העתידה לערער את התסריט של עסקים כרגיל.⁷ משבר סביבתי שיפגע באזורי השוליים עתיד להחיש ואף להעצים את ההתפרצות.

הדגם הסביבתי העתיד להיווצר מכיל בתוכו סיכונים רבים בשל יכולת עמידות נמוכה של המשק:

1. אבדן מערכות אקולוגיות ובעקבותיהן תלות בשירותים סביבתיים חיצוניים ובכלל זה מזון ושירותי תרבות ופנאי ופגיעה בשירותי בקרה;
2. החלשת העמידות לסיכונים במיוחד לנוכח משבר כלכלי או ביטחוני. במקרים אלה תהיה ישראל תלויה בעזרה חיצונית;
3. אי-שוויון גובר בתחום החברתי-סביבתי המלווה בתרעומת ובתסיסה המקשים על יצירת סולידריות ושליטה בעת משבר.

ובחזרה למנגנונים

האתגרים הסביבתיים והחברתיים-כלכליים יפגישו שתי קואליציות בעלות עוצמות שונות. מצד אחד תעמוד קואליציה האמונה על שיח ניא-ליברלי שבמרכזו דומיננטיות של השוק, ומצד שני, קואליציה המצדדת בגישה המשלבת בין צמיחה, סביבה והכלה חברתית. במאזן הכולל כוחה של הקואליציה הראשונה, המורכבת מאנשי עסקים ופוליטיקאים, עתיד להיות גדול יותר מזו של הקואליציה השנייה, המורכבת מאנשי עסקים, פוליטיקאים, בירוקרטים וארגוני סביבה. מה שיאפיין את החשיבה הסביבתית של הקואליציה המובילה היא מדיניות מגיבה בנוסח המזכיר פתרונות "קצה הצינור". אם יש בעיה נתמודד אתה" או "אין מספיק משאבים לנושא הסביבה, כי יש נושאים חשובים יותר". התוצאה תהיה אי העמדת משאבים בכמות מספקת לרשות הסביבה ובכלל זה לאכיפה. המערכת הממשלתית תמשיך לדשדש בתחום הסביבה, תסבול מקושי בתיאום, בהתוויית מדיניות כוללת, ובקבלת החלטות בכל הקשור לטיפול בזיהום, בהתפרסות השטח הבנוי, בטיפול בחומרים מסוכנים ובהתמודדות עם האי-שוויון. בתנאים אלה לא ניתן יהיה לגבש מדיניות סביבתית אינטגרטיבית.

⁷ יצוין כי המחאה החברתית בישראל פותחה כחלק מהתסריטים עוד קודם להתעוררותה בקיץ 2011

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

ליקויים אלה עתידים להיחשף בנקודות קריטיות, אולם כל עוד לא יתחולל משבר סביבתי עתידה הצמיחה לחפות על הפיצולים ועל היעדר ההסכמות. משבר סביבתי יזעזע את אושיות המערכת ויחשוף את עומק הפער שבין הקואליציות השונות. הוא יחשוף את ההזנחה המתמשכת בתחום הסביבתי, את ההתרעות והאזהרות שמהן התעלמו ואת זחיחות הדעת של הקברניטים שהובילו את הקואליציה של צמיחה בכל מחיר. כאשר יתחולל משבר סביבתי, כמו רעידת אדמה, זיהום בקנה מידה רחב, שריפה גדולה, ייחשפו חוסר ההסכמות ותגלה ההזנחה ארוכת השנים בתחום החשיבה הסביבתית ארוכת הטווח. בעקבות המשבר, שעתיד לטלטל את החברה והפוליטיקה, יוטחו האשמות הדדיות, יחוברו דוחות מלומדים שיצביעו על המחדל שנבע מהיעדר חשיבה ארוכת טווח, אבל יהיה זה מעט מדי ומאוחר מדי.

כל זה חבוי, כמובן, בערפילי העתיד. בעת כתיבת התסריט של **עסקים כרגיל** מתאפיין הטיפול בבעיות הסביבה במאבקי התגוננות תוך דגש על כיבוי שריפות והתמודדות עם בעיות הצפות על פני השטח. למעט יוזמות חריגות של מתכננים אין התייחסות ארוכת טווח לבעיות הסביבה. אין מדיניות ארוכת טווח לפריסת האוכלוסייה ולצמצום ההישענות על רכב פרטי. אין התייחסות מעמיקה לתלות הגוברת במערכות חיצוניות, ולחשיבות של יתירות (redundancy) וגיוון מקורות האספקה במיוחד לנוכח הסיכונים הטמונים באירועים כלכליים, סביבתיים וביטחוניים. אין מדיניות המתייחסת לאוכלוסיות חלשות הסובלות מבעיות כלכליות וסביבתיות. מדינה ישראל צופה עתיד של צמיחה כלכלית ואינה שמה לב לכך, כי עתיד זה נבנה על יסודות סביבתיים רעועים. זהו מצב של ערב משבר, במיוחד נוכח הנסיגה הצפויה בצמיחה, ולנוכח העמקת הפערים החברתיים-סביבתיים והתעצמות הבעיות הסביבתיות.

המעבר לתסריטים אחרים

מה עשוי לגרום לשינוי שיגבר על ההיגיון של תסריט עסקים כרגיל ויסיט לכיוון של תסריטים אחרים? ניתן להעלות על הדעת מספר אפשרויות לשינוי.

1. אפשרות אחת היא כי בעימות בין מצדדי הצמיחה בכל מחיר לבין המצדדים בהסדרת הסביבה ינחלו הראשונים ניצחון מוחלט, ויחול **מעבר לתסריט של שוק בלתי מוסדר**.
2. אפשרות שנייה היא התפתחות מאבק בין מצדדי הצמיחה בכל מחיר לבין אלה המצדדים בהסדרת הסביבה שבו יחלחו מספר תיקונים (בדמות חוקים ותקנות סביבתיות) לתוך המערכת הפוליטית-כלכלית. כתוצאה מכך תשתנה המגמה ויתחולל מעבר מתסריט של **עסקים כרגיל לתסריט של שוק מוסדר**.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

3. אפשרות שלישית שיש להביא בחשבון היא כי על רקע האי-שוויון תגבר התסיסה החברתית. בעקבות זאת, יתחילו קהילות ליטול אחריות בתחום הסביבה והדבר יוליך לתסריט של פסיפס קהילתי.
4. אפשרות רביעית היא כי יתחולל משבר סביבתי או כלכלי שיוליך להתערבות ממשלתית ניכרת בתהליכים כלכליים, חברתיים וסביבתיים. בעקבות כך יחול מעבר מתסריט של מדינה הנשלטת על ידי כלכלת השוק למדינה מפתחת המתערבת בתהליכי השוק.
5. אפשרות חמישית היא שינוי גיאופוליטי במצבה של ישראל בשל הידרדרות מעמדה בקהילה הבינלאומית על רקע הסכסוך המתמשך. בעקבות זו יחול מעבר מתסריט של עסקים כרגיל לתסריט של מדינת מבצר. השאלה היא עד כמה תשכיל הממשלה לייצב את המצב ולשלוט בו. אם לא תשכיל לעשות זאת עלול להתרחש תסריט של מדינת מבצר בלתי מוסדרת ואם תשכיל, עשוי להתרחש תסריט של מדינת מבצר מוסדרת.

תסריט של עסקים כרגיל הוא תסריט שבו השוק דומיננטי וההסדרה בתחום הסביבתי והחברתי היא חלקית, מקוטעת ונעשית לרוב לא מתוך ראייה ארוכת טווח אלא במתכונת של כיבוי שריפות. הדומיננטיות של השוק אינה מבטיחה יציבות לאורך זמן של תסריט זה. תסיסה חברתית בשל העמקת האי-שוויון, משבר סביבתי או כלכלי והתפתחויות גיאופוליטיות, העלולות לבודד את ישראל בזירה הבינלאומית, עשויות להביא למעבר מתסריט זה לתסריטים אחרים. במילים אחרות, התסריט של עסקים כרגיל הוא תסריט בלתי יציב, בעל עמידות חברתית וסביבתית נמוכה, שעתידה להיחשף במצב של משבר. על רקע זה מן הראוי להביא בחשבון התפתחויות אפשריות אחרות (קרי תסריטים) ולפתח אסטרטגיות איתנות המתאימות לא רק למצב של עסקים כרגיל אלא גם למצבים אחרים המפורטים בתסריטים הבאים. במילים אחרות, מומלץ להימנע מחשיבה ליניארית במתכונת של ימה שהיה הוא שיהיה, לברר אפשרות התפתחותם של מצבים אלטרנטיביים ולהיערך לקראתם.

❖ איתותים להתממשות התסריט:

- המשך הריכוזיות במשק ללא פעולה ממשלתית למיתונה;
- צמיחה מרשימה לצד אי-שוויון גדל;
- המשך ההתרכזות של האוכלוסייה במרכז הארץ;
- העדר חשיבה אסטרטגית משלבת לטווח ארוך במערכת הפוליטית והבירוקרטית;
- ארגוני סביבה המתמקדים בהתנגדויות ולא בחשיבה אסטרטגית;

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

- מחאה של צעירים ;
- לצד עסקים פורצי דרך המשדרגים את יכולת התחרות בזירה הבינלאומית בשל אימוץ טכנולוגיות מתקדמות ובשל גילוי רגישות לסביבה ;
- פתרונות של קצה צינור לבעיות סביבתיות ;
- נושא הסביבה מקבל מקום משני בסדר היום של הממשלה ;
- המשרד להגנת הסביבה עוסק בעיקר ב"כיבוי שריפות".